

שׁו"ת בהלכה לשולחן שבת

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

גיליון מס' 21

מלאכת קושר ומתיר

הקדמה

מלאכת קושר היא אחת מל"ט מלאכות האסורות בשבת.

כיצד התקיימה המלאכה במשכן: במשכן היו מכינים רשתות דיג על מנת לדוג בהם את דג 'החילזון' המיוחד לצביעת יריעות המשכן. רשתות הדיג היו עשויים מחוטים הקשורים זה לזה, בהכנת הרשתות קשרו והתירו את החבלים.¹ אב המלאכה: הקושר חוט, חבל וכדומה בקשר מיוחד של אומנים העומד להתקיים זמן רב, כמו קשרים שעושים הגמלים, הספנים והסנדלרים.

תולדת המלאכה: השוזר מספר חבלים ועושה אותם חבל אחד. שיעורו: כדי שיעמוד החבל (מעצמו) בפתלתו ללא קשירה בסופו.²

גזירות חכמים: הקושר קשר של קיימא שאינו מעשה אומן, או קשר מעשה אומן שאינו של קיימא.

הגדרות הראשונים: למדנו במשנה (שבת קיא, ב) ובגמרא (ק"ב, א) שיש שלושה סוגי קשרים: האחד אסור מהתורה כדוגמת קשר גמלים וספנים, השני אסור מדרבנן, והשלישי מותר. שתי דעות ישנן בראשונים בהגדרת דרגות הקשרים: לשיטה הראשונה³: הכל תלוי במשך הזמן שלשמו קשר, קשר לעולם - אסור מהתורה. ואם נועד לזמן בינוני - אסור מדרבנן. ואם נועד לזמן קצר - מותר.⁴ לשיטה השנייה⁵, הקשר מעשה אומן והוא של קיימא - אסור מהתורה. ואם הוא מעשה אומן אבל לא של קיימא, או של קיימא ומעשה הדיוט - אסור מדברי חכמים. ואם הוא קשר הדיוט ולא של קיימא, אפילו שנועד להתקיים זמן רב - מותר.⁶

שלא להדק קשר הציצית שהתרופף.¹¹

האם מותר לקשור שתי קצוות בקשר אחד?

קשר אחד אינו נחשב 'קשר', כיון שאינו מתקיים כלל, ואפילו אם דעתו להשאירו כך לעולם, מותר, ולכן לקשור שתי קצוות בקשר אחד, כגון ידות השקיות של חלות וכדומה, מותר לקושרן זו לזו בקשר אחד.¹²

האם מותר לקשור קשר עניבה על גבי קשר יחיד?

מותר לקשור בשבת קשר עניבה, דהיינו קשר אחד רגיל, ועל גביו קשר לולאות (כמו קשר שרוכי הנעליים). אך ראוי להחמיר שלא לקשרו ליותר מעשרים וארבע שעות¹³, אך אם קשר שתי עניבות זו על גבי זו, מותר לקשור לכתחילה אפילו לזמן מרובה.¹⁴

סוגי קשרים ודינם

האם מותר לקשור קשר על גבי קשר בשבת?

קשר כפול (שני קשרים אחד על השני), מעיקר הדין אינו מוגדר כ'קשר אומן', ולכן, אם בעת קשירתו דעתו להתירו באותו יום, מותר לקשרו. ואם דעתו להתירו אחר שבוע, אסור מדרבנן. אולם אין אנו בקיאים מהו קשר אומן, לכן יש להחמיר שלא לקשור ולהתיר קשר זה. ובמקום צער אין להחמיר.¹⁰

הוספת קשר על קשר קיים, כגון הקשר השני של הציצית שהתרופף, האם מותר להדקו בשבת?

קשר בודד שהיה קשור לפני השבת, אסור להוסיף עליו קשר שני בשבת, משום שהקשר השני מצטרף לקשר הראשון, ונעשה קשר חזק ומתקיים, לכן יש להיזהר

קשרים האסורים והמותרים בשבת

מהו הקשר שאסור לקושרו בשבת?

מן התורה אסור לקשור קשר העומד להתקיים למשך שבעה ימים ויותר, כשהקשר אינו קשר פשוט אלא קשר של אומנים, כדוגמת קשר הספנים - שקושרים באומנות את הספינה למזח. אך אם אינו קשר של אומן, או שהוא קשר אומן אך בקשירתו חשב להתירו תוך שבעה ימים מקשירתו, אינו אסור מן התורה, אבל אסור מדברי חכמים.⁷ קשר שאינו קשר של אומן, ואינו עומד להתקיים שבעה ימים, מותר לקשרו בשבת לכתחילה. אולם להלכה ולמעשה אין אנו בקיאים מהו קשר של אומן, ולכן נזהרים שלא לקשור או להתיר קשר אמיץ בשבת.⁸ אולם קשר אחד רפוי, או קשר עניבה מותר לכתחילה.⁹

1 גמ' שבת עד, א.
2 רמב"ם שבת פרק י הלכה ח.
3 שהיא שיטת רש"י, רא"ש, תרומה, סמ"ג, סמ"ק, רוקח, או"ז ועוד.
4 זמן בינוני למרדכי וטור - שבוע, ופחות מזה קצר. ולכלבו והגה"מ: בינוני - יממה, ופחות - קצר. וקשר של קיימא לדעת רוב הפוסקים הוא לתמיד, וכ"כ שבולי הלקט, יראים, ריב"ש, ט"ז, שו"ע וז"ב, וכך מוסכם על רוב ככל הפוסקים (ודעת רבנו ירוחם שגם לחצי שנה נחשב של קיימא, ולרבנו פרץ גם לשמונה ימים נחשב של קיימא).
5 שהיא שיטת ר"ח, רי"ף, רמב"ם, ריב"ש ושו"ע ש"ז, א.
6 כך הוא הפירוש המקובל בדעתם (פמ"ג, מחה"ש, בא"ה 'שאינו'). אמנם לשלטי הגיבורים ותה"ד ש"ז, א, אם הקשר נועד לזמן בינוני, למרות שאינו קשר אומן, גם לר"ף ולרמב"ם אסור מדרבנן.
7 שו"ע סימן ש"ז סעיף א, ובמשנ"ב שם.

8 רמ"א שם אסר לקשור שני קשרים זה על גבי זה, כיון שאין אנו בקיאים מהו קשר של אומן, וכתב במשנ"ב שם ס"ק יד שכן הדין בשאר קשרים אמיצים. ויש שהקלו לקשור שני קשרים זה על גבי זה אם אינו לקיימא של שבוע, ברכי יוסף שם ס"ק א.
9 כדלקמן.
10 רמ"א שם סעיף א. אולם בברכי יוסף כתב שפשוט המנהג להקל לקשור שני קשרים זה על גבי זה בחגורו, ולית דחש לה אלא מיעוטא דמיעוטא דבטלינן במיעוטיהו. וכ"פ בחזו"ע שבת ח"ה עמוד סב.
11 שו"ת מהרש"ם (חלק ו' סוף סימן לו).
12 שו"ע הרב סימן ש"ז סעיף ג.
13 ויש שהתירו אפילו ליותר מעשרים וארבע שעות עד שבוע. חזו"ע שם.
14 משנ"ב שם ס"ק כט.

קשר עניבה שהסתבך והפך לקשר על גבי קשר, האם מותר להתירו בשבת?

הקושר את שרוכי נעליו ביום חול או בשבת בקשר עניבה אפילו אם קשר על דעת שלא להתירו תוך שבוע¹⁵, ואחר כך הסתבך הקשר בלא כוונה, ונקשר כשני קשרים, אין בכך איסור, ויכול להתירן בשבת¹⁶.

האם מותר לקשור עניבה לנוי בשבת?

מותר לקשור עניבה (שרגילים לקושרה לנוי על הצוואר) בשבת, אם דרכו להתירה בכל יום¹⁷. אך אם אין דרכו להתיר ולקשור את הקשר שבה בכל יום, יש לו לקשור את העניבה מערב שבת, וילבש אותה שוב על ידי הרחבת או הצרת הלולאה שמסביב לצווארו, אך לא יפתח לגמרי את הקשר בשבת, כפי שיבואר¹⁸ בהלכות מתיר¹⁸.

האם מותר לקשור בשבת באמצעות אזיקונים?

מותר להשתמש באזיקונים בשבת, ואין בזה איסור קושר¹⁹.

ליפוף חוט ברזל בשבת, האם מותר?

חוט ברזל שמסבבים אותו סביב שקית (כדוגמת שקית לחם פרוס) ונועד לסגירתה, או לכיסוי בקבוק; אם דרכו לפתוח כל יום מותר ללפפו בשבת, ואין בזה איסור קושר²⁰.

שזירת חוטי פלסטיק אחד בשני, משחק מצוי אצל הילדות, האם מותר בשבת?

ליפוף ופתילת חבלים כדי ליצור חוט עבה וחזק יותר או יפה יותר, ניתן לו איכות הדמיון לקושר, ואסור בשבת²¹. אכן, אגידת ופתילת סיבים דקים וכדומה שאינם חוטים, לכדי חוט אחד, אין בזה איסור קושר, אך יש בזה איסור טווה, כפי שיבואר במקומו²². לפיכך, משחק מצוי אצל הילדות לשזור חוטים, לכפלם לשנים ולעשות מהם חוט אחד או חבל אחד, כדי לעשות מהם מחזיק מפתחות, או צמיד וכדומה: יש לאסור משחק זה בשבת, כדין השזור חבל מחוטים, שעובר בזה על מלאכת קושר.

האם מותר לקשור בשבת שקית אשפה ולפנותה לפח המרכזי?

צריך להיזהר שלא לקשור בשבת את

שקית האשפה לפני זריקתה בקשר על גבי קשר, כיון שקשירה זו לא נעשית על דעת להתירה²³, אולם אם קושר קשר אחד מותר²⁴.

האם מותר לקשור את הלולב ומיניו ביום טוב?

מצוה לקשור את הלולב יחד עם ההדסים והערבות, בערב יום טוב של סוכות, בשני קשרים זה על זה, שיש בזה משום נוי המצווה, ואם לא קשרם מערב יום טוב, או שהותרו הקשרים, לא יקשור אותם ביום טוב בקשר גמור (שני קשרים זה על זה) אלא בעניבה או בכריכה ויתחב את המינים לתוכו²⁵.

התרת קשרים בשבת

אלו קשרים מותר להתיר בשבת?

כל קשר שאסור לקשרו בשבת (כמבואר בהלכות קושר) אסור להתירו בשבת, וכל קשר שמותר לקשרו בשבת, מותר להתירו²⁶.

שקית הקשורה באופן שאסור להתירה, האם מותר לחתוך את הקשר באמצעות סכין?

אם היה הקשר שמותר להתירו בשבת, מותר גם לנתקו (-לקורעו), וראוי שלא להתיר קשר בפני אדם שאינו בקי בהלכות, כדי שלא ילמד להתיר דברים דומים ללא שאלת רב מוסמך²⁷.

קשר שאסור להתירו בשבת אסור גם לנתקו, אך אם עושה כן בדרך השחתה ומיועד לזריקה, יש להתיר. כגון, חוט שקשר בו מפתח לצורך זמן רב, וכעת יש צורך להוציא את המפתח, מותר לקרוע את החוט כדי להוציא את המפתח, באופן שהחוט לא יהיה ראוי לשימוש נוסף אחרי קריעתו²⁸.

קשר שנקשר ביום חול בלי מחשבה מיוחדת (למשך הזמן שיישאר קשור), האם מותר להתירו בשבת?

קשר שנקשר בימי החול מבלי לחשוב אימתי יפתח אותו, אינו נקרא קשר של קיימא, ומותר להתירו בשבת. ואפילו אם יודע שקשרים אלו נקשרו לפני זמן רב, כיון שלא הייתה דעת הקושר ברורה שיישארו לזמן רב, לא נקרא קשר של קיימא²⁹.

קשר שרוכי נעליו, ובלי כוונה נקשרו ב' קשרים זה על גבי זה, האם יכול להתירם בשבת?

הקושר את שרוכי נעליו בחול או בשבת בקשר ועניבה על גביו, ובלא כוונה הסתבכו הקשרים ונקשרו בשני קשרים זה על זה, מותר להתירן בשבת³⁰, ואם אינו יכול להתירו מותר לחתכו ולנתקו, ולא יתיר בפני אדם שאינו בקי בהלכות, כדי שלא ילמד להתיר דברים דומים ללא שאלת רב מוסמך³¹.

חוט ברזל המלופף סביב אריזות מזון או משקאות, האם מותר להתירו ולהדקן שוב?

חוט ברזל שמלפפים אותו על מנת לסגור בקבוקי שמפניה וכדומה, כיון שנקשר לזמן מרובה, מותר לפתוח אותו בשבת רק בדרך קלקול, כגון שיחתוך אותו בסכין באופן שלא יהיה ראוי לשימוש נוסף, אך אם נקשר לזמן מועט (פחות משבוע) כגון שקיות לחם חלות וכדו' מותר לפותחן ולסוגרם בשבת³². אולם יש מקילים לפתוח ולסגור בשבת בכל עניין אף שלא בדרך קלקול, כיון שליפוף החוט אינו נחשב כקשר³³.

התרת שזירת חוט

חבל או חוט העשוי מכמה חוטים שזורים, אסור להפריד את חוטיו בשבת, משום מתיר³⁴.

קשר זמני, האם מותר להתירו בשבת?

דברי הלבשה חדשים הקשורים זה לזה, כגון כפפות או גרביים - יפרידם זה מזה מלפני השבת. ואם שכח, כיון שדברי הלבשה אלו מוכנים ללבישה (ללא קשר זה), אלא נקשרו כדי לשמור על הפריטים ביחד עד לשימוש בהם, מותר להפרידם בשבת³⁵.

קשר שאסור להתירו בשבת, האם מותר להתירו ע"י גוי?

מותר לומר לגוי להתיר קשר שאסור מדרבנן (דהיינו, שאינו קשר אומן, או שאינו עשוי להתקיים יותר משבוע) באופן שהדבר נצרך מאד, לדוגמא לצורך אדם חולה, או כשיהיה הפסד כספי משמעותי אם לא יתיר, או כשיש לו צער הגוף אם לא יתיר את הקשר³⁶. ועיין עוד בהיתרים מסוג זה בפרק 'אמירה לגוי'. אבל קשר האסור מדאורייתא (של אומן, ושנקשר על דעת שיהיה קשור לעולם) אסור להתירו גם ע"י גוי.

26 רמ"א סימן שיו סעיף א, ומשנ"ב שם ס"ק ז.
27 משנ"ב שם ס"ק ז.
28 שו"ע סימן שיד סעיף ח, ט.
29 שו"ע הרב סימן שיו סעיף א.
30 משנ"ב שם ס"ק כג.
31 משנ"ב שם ס"ק ז.
32 שש"כ פרק ט סעי' יד וסעי' טו עמ' קכ.
33 שבט הלוי חלק ח (סימן נה). חזו"ע שבת ח"ה עמ' עו סעי' כ.
34 רמב"ם פרק י מהלכות שבת הלכה ח.
35 משנ"ב סימן שיו ס"ק כג.
36 משנ"ב שם ס"ק כה.

15 חזו"א (או"ח סימן נב ס"ק ז).
16 משנ"ב שם ס"ק כג.
17 ויש מקילים בשבוע כנ"ל.
18 משנ"ב שם ס"ק כט.
19 שש"כ פרק מ סעי' לב עמ' תרמב. חזו"ע ח"ה עמ' עה סעי' יח.
20 שש"כ פרק ט סעי' יד עמ' קכ. אולם בחזו"ע שם עמ' עו סעי' כ, היקל בזה אף לזמן מרובה.
21 משנ"ב שם ס"ק לד.
22 פמ"ג (שם א"א ס"ק כ).
23 רמ"א שם סעיף א.
24 שו"ע הרב סימן שיו סעיף ג.
25 שו"ע סימן תרנ"א סעיף א.